PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 12 / KIVONATOS JEGYZET

Tartós mintázatok, változatos emberek

Vonáselméletek és a Big Five felé vezető út | 3 oldalas vizsgajegyzet

Nagy kérdés: milyen tartós dimenziók mentén írhatók le az emberek személyiségkülönbségei, és hogyan mérhetők ezek?

Történeti hely és alapfogalmak

A 20. századi vonáskutatás az egyéni különbségek és a pszichometria hagyományára épít (11. téma). **Vonás:** gondolkodásban, érzelmekben és viselkedésben megjelenő, viszonylag tartós hajlam. **Állapot:** pillanatnyi működés. A vonás valószínűségi mintázat, nem minden helyzetben azonos viselkedés; a helyzet szerepe összeköti a 09. témával.

KÉPVISELŐ	FŐ HOZZÁJÁRULÁS
Gordon Allport	Az egyén egyedi szerveződése. Kardinális: ritka, az életet átható diszpozíció; centrális: fő jellemzők; másodlagos: szűkebb helyzetekhez kötött hajlamok. Az egyedi és közös vonások megkülönböztetése.
Raymond Cattell	Faktoranalitikus megközelítés. Felszíni vonások: megfigyelt együttjárások; forrásvonások: mögöttes dimenziók. A 16PF 16 elsődleges faktorral dolgozik; ezek nem 16 embertípust jelentenek.
Hans Eysenck	Hierarchikus, biológiai magyarázatot is kereső modell. Extraverzió (E), neuroticizmus (N), később pszichoticizmus (P): PEN. A P többek között keménységet és alacsony empátiát foglal össze; nem pszichózisdiagnózis.
Lewis Goldberg	A lexikai megközelítés és a Big Five empirikus megerősítése: személyiségleíró szavak értékelésében visszatérő öt tág faktor.
Paul Costa és Robert McCrae	Ötfaktoros kérdőíves mérés, NEO-eszközök; tág tartományok és szűkebb összetevők, azaz facettek. A NEO PI-R mind az öt tartományt hat-hat facettel méri.

Hogyan lesz a szavakból modell?

Lexikai hipotézis: a társas szempontból jelentős személyiségkülönbségek a nyelvben is megjelenhetnek. Allport és Odbert (1936) szótári gyűjtése fontos előzmény; Cattell, majd többek között Tupes és Christal, Norman és Goldberg folytatta a rendszerezést. Nem egyetlen szerző találmánya.

Faktoranalízis: sok jellemzés korrelációit kevesebb dimenzióval írja le. A faktorok együttjárást foglalnak össze; önmagukban nem bizonyítanak oksági mechanizmust. A Big Five lexikai hagyománya és a kérdőíves ötfaktoros modell közel áll egymáshoz, de történetük és az ötödik faktor hangsúlya nem teljesen azonos.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 12 / KIVONATOS JEGYZET

Öt dimenzió, nem öt típus

Mindenki mind az öt tengely mentén jellemezhető

DIMENZIÓ	MAGASABB ÉRTÉK JELLEMZŐI	ALACSONYABB ÉRTÉK JELLEMZŐI
Nyitottság (O)	Kíváncsiság, képzelet, új gondolatok és élmények iránti fogékonyság.	Ismerős, bevált megoldások és konkrétabb megközelítés előnyben részesítése.
Lelkiismeretesség (C)	Szervezettség, önfegyelem, kitartó célkövetés.	Kevesebb tervezés, lazább szervezettség és gyengébb következetes feladatkövetés.
Extraverzió (E)	Társas aktivitás, asszertivitás, pozitív érzelmi élénkség.	Visszafogottabb társas aktivitás és ingerkeresés; nem szükségképpen félénkség.
Barátságosság (A)	Együttműködés, együttérzés, bizalom.	Versengőbb, kritikusabb, kevésbé alkalmazkodó működés.
Neuroticizmus (N)	Negatív érzelmekre, aggodalomra és stresszreakciókra való nagyobb hajlam.	Nagyobb érzelmi stabilitás; nem az érzelmek hiánya.

Az OCEAN az angol nevek kezdőbetűje. A skálák folytonosak; nincs általános küszöb, amely két természetes embertípust választ el. A magasabb érték nem mindig „jobb”. **N** esetén egyes tesztek fordított irányban érzelmi stabilitást közölnek.

Mit csináltak, mit mértek, mit találtak?

Goldberg (1990): személyiségleíró jelzők ön- és társértékeléseit faktoranalizálta; több elemzésben visszatért az öt tág faktor. Ez leíró szerkezetet támogat, nem bizonyítja, hogy pontosan öt biológiai személyiségalkotó létezik.

McCrae és Costa (1987): 275 felnőttről 738 társértékelést elemeztek, és önbeszámolókkal, illetve más mérőeszközökkel hasonlították össze. Az öt faktor és a megfigyelők közötti egyezés az ötfaktoros leírás érvényessége mellett szólt; az egyezés nem volt tökéletes.

Fleeson (2001): ismételt hétköznapi állapotbeszámolókat gyűjtött. Jelentős személyen belüli változatosság mellett az állapoteloszlások átlagai stabil egyéni különbségeket mutattak. **Példa:** egy általában csendes hallgató kedvenc témájáról aktívan beszélhet. A vonás és az adott állapot nem azonos.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 12 / KIVONATOS JEGYZET

Korlátok és vizsgapontok

A személyiség leírása nem azonos teljes magyarázatával

Mérés: önjellemzés, társértékelés és ismételt állapotmérés kiegészítheti egymást. Számít a reliabilitás, validitás, norma, válaszstílus és társas kívánatosság. A Big Five modell, nem egyetlen teszt; a kérdőívek és facettfelosztások eltérhetnek. A leíró modell nem diagnosztizál, és nem magyaráz meg önmagában minden viselkedést.

Stabilitás és változás: Roberts és mtsai (2006) longitudinális vizsgálatok metaanalízisében felnőttkori átlagos változásokat is találtak. A személyek egymáshoz viszonyított sorrendjének stabilitása és az átlagos szint változása külön kérdés. **Kulturális korlát:** Gurven és mtsai (2013) a bolíviai tsimane közösségben nem reprodukálták robusztusan az ötös szerkezetet. A fordítás, mérési eljárás és életkörnyezet is számít; az univerzalitás nem feltételezhető automatikusan.

Mai örökség: összehasonlítható személyiségleírás, életúti és társas kimenetek kutatása. **Négy tengely:** általános: érzelmi és motivációs hajlamok; személyiség: vonásprofilok; fejlődés: stabilitás és változás; szociál: helyzetek, társértékelés, kultúra. **Térkép:** 11 → mérési alap; 09 ↔ személy-helyzet viszony; tovább: 14 (életút), 27 (biológia és genetika), 28 (integráció), 30 (kultúra).

Ne keverd össze!

Vonás ≠ állapot ≠ típus. Öt dimenzió ≠ öt személyiségfajta. Neuroticizmus ≠ neurózisdiagnózis. Eysenck P-faktora ≠ pszichózis. Introverzió ≠ félénkség. Nyitottság ≠ IQ. Stabilitás ≠ változatlanság. Leírás ≠ oksági magyarázat.

Vizsgán 30 másodpercben

A vonások viszonylag tartós hajlamok. Allport az egyedi diszpozíciókat, Cattell a forrásvonásokat, Eysenck tág, biológiailag értelmezett dimenziókat hangsúlyozott. A lexikai és faktoranalitikus kutatásból bontakozott ki a Big Five: nyitottság, lelkiismeretesség, extraverzió, barátságosság és neuroticizmus. Goldberg, valamint Costa és McCrae meghatározó alakjai. A modell dimenzionális, leíró; a helyzetek és az életúti változások is számítanak.

Szakirodalom

Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation.* Henry Holt. Harvard: szerző és elmélet

Cattell, R. B. (1943). The description of personality: Basic traits resolved into clusters. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 38*(4), 476-506. https://doi.org/10.1037/h0054116

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the revised NEO personality inventory. *Journal of Personality Assessment, 64*(1), 21-50. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2

Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality.* Charles C Thomas. Bibliográfiai adatok és könyv

Fleeson, W. (2001). Toward a structure- and process-integrated view of personality: Traits as density distributions of states. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*(6), 1011-1027. https://doi.org/10.1037/0022-3514.80.6.1011

Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*(6), 1216-1229. https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216

Gurven, M., von Rueden, C., Massenkoff, M., Kaplan, H., & Lero Vie, M. (2013). How universal is the Big Five? Testing the five-factor model of personality variation among forager-farmers in the Bolivian Amazon. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*(2), 354-370. https://doi.org/10.1037/a0030841

McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(1), 81-90. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.81

Roberts, B. W., Walton, K. E., & Viechtbauer, W. (2006). Patterns of mean-level change in personality traits across the life course: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 132*(1), 1-25. https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.1